

Explaining the Competence Indicators of Graduates of Medical Sciences from Perspectives of Qur'an and International Documents

ARTICLE INFO

Article Type

Analytical Review

Authors

Naghizadeh Moghari Z.¹ PhD,
Kazemi N.*² MSc,
Abbaspour A.³ PhD,
Feiz M.³ PhD

How to cite this article

Naghizadeh Moghari Z, Kazemi N, Abbaspour A, Feiz M. Explaining the Competence Indicators of Graduates of Medical Sciences from Perspectives of Qur'an and International Documents. Journal of Quran and Medicine. 2019;4(1):29-37.

¹Quran & Health Department, Center for Interdisciplinary Studies of the Quran of Karim, Academic Center for Education, Culture and Research (ACECR), Tehran, Iran

²Qur'an & Education Department, Center for Interdisciplinary Studies of the Quran of Karim, Academic Center for Education, Culture and Research (ACECR), Tehran, Iran

³Higher Education Department, Psychology & Educational Sciences Faculty, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran

*Correspondence

Address: No.85, Bozorgmehr Street, Qods Street, Enghelab Street, Tehran, Iran. Postal Code: 1417844391

Phone: -

Fax: -

r.kazemi502@gmail.com

Article History

Received: October 20, 2018

Accepted: February 26, 2019

ePublished: March 19, 2019

ABSTRACT

The concept of competence is important in all fields and disciplines of academic sciences especially in medical sciences considering the sensitivity of the subject. Physicians and medical teams are the main agents of the health system, and any change in the delivery of health services requires a change in their education. In this regard, the aim of the present study is to explain the important competence indicators of graduates of medical sciences from the perspective of international documents and Qur'an. For this purpose, the criteria were extracted and adapted to the medical norms in the international documents by investigating Quranic verses and its interpretations through the analytical method. In this area, the keywords with the subject of competence were considered in medical sciences in the international arena and also in Iran.

Conclusion Based on the Qur'an perspective, competence is in the two ethical (Concepts such as required expertise, commitment, having the power of prediction and the correct diagnosis of a person's illness) and behavioral areas (Concepts such as affection and premsia, flexibility in dealing with references, having a sense of responsibility, avoidance of arrogance and having a good behavior with the patient). In the international arena, various definitions, components, and categories are presented. Among the competence components, many of the researches mentioned four main components includes the knowledge, skill, ability and the motive component. In Iran based on the definition of the supreme council of the cultural revolution, competence has four main component includes of attitude (motivational), mental ability, applied knowledge, and practical skills.

Keywords Competence; Medicine; Physician; Quran; International Documents

CITATION LINKS

[1] Validating competency based approach to human resource training [2] The first national Olympiad on reasoning and decision making in health system management; an experience report [3] Managerial skills requirement of medical students from the perspective of students and physicians: a case study of iran university of medical sciences [4] Increase in medical schools: threat or opportunity? Strides Dev Med Educ [5] Assessment of clinical performance and factors affecting it in medical interns by mini-CEX test at Hazart-e-Rasool Akram hospital [6] Competency-based medical education and meta-competencies in general physician [7] Competency-based education (CBE) [8] Defining and assessing professional competence [9] Identification of top medical school's educational structure in the world [10] Defining a competency framework: the first step toward competency-based medical education [11] Competency in nursing: a concept analysis [12] AMEE Guide No. 14: Outcome-based education: Part 1-An introduction to outcome-based education [13] Generic competencies in postgraduate medical training: their importance illustrated by a doctor's narrative on competency-based practice [14] Quranic questioner of the philosophy of the commandments [15] Rhazes's views on medical ethics [16] Easy interpretation [17] Collection of expressions in the interpretation of Quran (Majma' al-bayan fi tafsir al-Quran) [18] The interpretation of the best of Hadithes (Tafsir ahsan al-hadith) [19] The balance in interpretation of Quran (Al-mizan fi tafsir al-Quran) [20] For whom that jurisprudent is not present for them (Man layahzer al-faghih) [21] The light of religion (Mesbah al-shari'ah) [22] The ideal commentary (Tafsir Nemooneh) [23] The Patient-Physician Communication [24] Oxford Dictionary [25] Identifying the competency components of managers and staff of Islamic Azad University, Tehran South Branch [26] A professional competency model for graduates of engineering colleges in Iran (case study: graduates of sharif university of technology)

تبیین شاخصه‌های شایستگی دانش‌آموختگان علوم پزشکی از منظر قرآن و اسناد بین‌المللی

زهرا نقی‌زاده موغاری PhD

گروه قرآن و سلامت، مرکز مطالعات میان‌رشته‌ای قرآن کریم، جهاد دانشگاهی، تهران، ایران

نجمه کاظمی* MSc

گروه قرآن و تربیت، مرکز مطالعات میان‌رشته‌ای قرآن کریم، جهاد دانشگاهی، تهران، ایران

عباس عباس‌پور PhD

گروه مدیریت آموزش عالی، دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران

مهدی فیض PhD

گروه مدیریت آموزش عالی، دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران

چکیده

مقدمه: مفهوم شایستگی در تمام حوزه‌ها و رشته‌های دانشگاهی حایز اهمیت است. از جمله مهم‌ترین این حوزه‌ها با در نظر گرفتن حساسیت موضوع، حوزه علوم پزشکی است. پزشکان و تیم پزشکی، کارگزاران اصلی نظام سلامت هستند و هر گونه تغییر در رویکرد ارائه خدمات سلامت نیازمند تغییر در آموزش آنها است. براساس این مبنا، هدف این مطالعه، تبیین مهم‌ترین شایستگی‌های دانش‌آموختگان علوم پزشکی در قرآن کریم و در اسناد بین‌المللی بود. برای رسیدن به این مهم، با استفاده از روش تحلیلی، ابتدا با تامل در آیات قرآنی و توجه در تفاسیر، این ملاک و معیارها استخراج و با بایدها و نبایدهای پزشکی موجود در اسناد بین‌المللی تطبیق داده شد و در مرحله دوم، کلیدواژه‌هایی با موضوع شایستگی در علوم پزشکی در عرصه بین‌المللی و همچنین در ایران مورد توجه قرار گرفت.

نتیجه‌گیری: براساس مولفه‌های قرآنی، شایستگی در دو حیطه اخلاقی (مفاهیمی چون وجوب تخصص، تعهد، داشتن قدرت پیش‌بینی و تشخیص صحیح بیماری فرد) و رفتاری (مفاهیمی چون عطف و نرم‌خویی، تعدیل در برخورد با مراجع، داشتن روحیه مسئولیت‌پذیری، دوری از تکبر و خوش‌رفتاری با بیمار) قرار می‌گیرد. در عرصه بین‌المللی، هر چند تعاریف، مولفه‌ها و دسته‌بندی‌های مختلف ارائه شده است، اکثر تحقیقات از بین مولفه‌های شایستگی ۴ مولفه اصلی شامل مولفه دانش، مولفه مهارت، مولفه توانایی و مولفه انگیزه را نام می‌برند. در ایران، طبق تعریف شورای انقلاب فرهنگی، شایستگی دارای ۴ مولفه اصلی نگرشی (انگیزشی)، توانایی ذهنی، دانش کاربردی و مهارت عملی است.

کلیدواژه‌ها: شایستگی، علوم پزشکی، پزشک، قرآن، اسناد بین‌المللی

تاریخ دریافت: ۱۳۹۷/۰۸/۲۷

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۷/۱۲/۰۷

*نویسنده مسئول: r.kazemi502@gmail.com

مقدمه

ساختارهای مختلفی از برنامه‌های آموزشی در آموزش عالی وجود دارد که در این میان آموزش شایستگی‌محور بیشترین اثربخشی را دارد^[1]. در تمام حوزه‌ها و رشته‌های دانشگاهی، شایستگی حایز اهمیت است. حوزه علوم پزشکی از جمله مهم‌ترین این حوزه‌ها با در نظر گرفتن حساسیت موضوع است. پزشکان و تیم پزشکی، کارگزاران اصلی نظام سلامت هستند و هر گونه تغییر در رویکرد ارائه خدمات سلامت نیازمند تغییر در آموزش آنها است^[2]. واژه پزشک پنج‌ستاره به‌عنوان نمای ایده‌آل یک پزشک است که باید طیفی از خدمات را در جایگاه‌های سلامت جامعه ارائه کند. پنج مشخصه این پزشکان که از آنها به "مهارت‌های اساسی و جهانی پزشکان" تعبیر می‌شود، عبارت از ارائه‌کننده خدمات، تصمیم‌گیرنده، برقرارکننده ارتباط، رهبر جامعه و مدیر است^[3].

نقش‌های کلیدی که برای آنان در نظام سلامت تعیین شده است ضرورت تغییر در برنامه‌های آموزشی دانشکده‌ها به‌منظور آماده‌سازی آنها برای مسئولیت‌های آینده را توجیه می‌کند^[4]. هدف آموزش پزشکی اصولی، تربیت افرادی توانمند است که دارای شایستگی‌های لازم برای مراقبت از بیمار باشند^[5]. امروزه آموزش پزشکی مبتنی بر شایستگی به‌عنوان یک الگوی آموزشی کارآمد برای تربیت نیروی انسانی با صلاحیت کافی و با توانمندی متناسب با نیازهای بیماران و جامعه مطرح شده است. در برنامه‌های آموزشی پزشکی مبتنی بر شایستگی، علاوه بر نقش‌ها و توانمندی‌های مورد انتظار، الزاماتی نیز برای ارائه آموزش مناسب در این نوع کریکولوم‌های آموزش مبتنی بر شایستگی نیز تعیین می‌شود. از ویژگی‌های بارز این نوع آموزش، پیامدمحوربودن آن است. در این رویکرد آموزشی، شایستگی‌های حرفه‌ای مورد نیاز برای موفقیت، باید به‌دقت تعریف و مشخص شود تا پیامد براساس آنها تعریف و سنجیده شود. این روش آموزشی از کسب دانش به سمت کاربرد دانش حرکت می‌کند^[6]. آموزش مبتنی بر پیامد و کسب شایستگی با آموزش پزشکی جامعه‌نگر، ارتباط بسیار نزدیکی دارد که تیم پزشکی را قادر می‌سازد پاسخگوی نیازهای بهداشتی درمانی جامعه باشند و به اعتقاد بسیاری از صاحب‌نظران تربیت مبتنی بر شایستگی مبنا و فلسفه آموزش پزشکی محسوب می‌شود^[7]. شایستگی در علوم پزشکی چنین تعریف شده است: "قضاوت صحیح و عادت به استفاده از ارتباطات، دانش، مهارت‌های فنی، استدلال بالینی، احساسات، ارزش‌ها و بازانديشي در فعاليت‌های روزانه با هدف ارائه خدمت به جامعه و افراد"^[8].

موارد مطرح‌شده نشان می‌دهد که امروزه در رشته‌های مرتبط با علوم پزشکی، آموزش مبتنی بر شایستگی یکی از کوریکولوم‌های مهم است. این رویکرد، روش منتخب بسیاری از دانشگاه‌های برتر دنیا، در بازبینی شیوه آموزش آنها نیز است^[9]. کشورهای مختلف تلاش کرده‌اند بر حسب نیازهای جامعه خود و نظام ارائه خدمات سلامت، شایستگی‌های مناسب را تعریف کنند^[10]، اما فقدان هم‌اندیشی در مسایل مرتبط با شایستگی مشهود است^[11]. با وجود تشابه زیاد، در چهارچوب شایستگی‌های مورد نیاز برای آموزش پزشکی در کشورهای مختلف، هیچ توافقی بر یک مجموعه مشترک از شایستگی‌ها و پیامدها وجود ندارد^[12]. از سوی دیگر ضرورت برنامه‌های نوین آموزش پزشکی بر ایجاد شایستگی‌های مورد نیاز برای انجام وظایفی که دانشجویان رشته‌های علوم پزشکی باید پس از پایان دوره آموزشی خود و به‌عنوان تیم پزشکی برعهده بگیرند، تاکید دارند؛ شایستگی‌هایی فراتر از مهارت‌های بالینی صرف که بر مهارت‌های ارتباطی، جلب همکاری، اخلاق در طبابت و مدیریت، تاکید دارند^[13]. از این رو توجه به این موضوع و تعیین شایستگی‌های مطلوب در دانشگاه‌های علوم پزشکی کشور ما نیز حایز اهمیت است.

مروری بر پژوهش‌های گذشته نشان می‌دهد که کار منسجم و جامعی برای احصای شایستگی‌های مورد نیاز و مولفه‌های آن برای دانشجویان علوم پزشکی کشور (با عنایت به هویت ایرانی-اسلامی کشور) و با توجه به ارزش‌های جامعه ایرانی صورت نگرفته است. لذا در این مطالعه، ضمن مرور مبانی نظری شایستگی و پیشینه تحقیقات شایستگی در جهان به بررسی این مفهوم در قرآن کریم پرداخته شده است. هدف این مطالعه، تبیین مهم‌ترین شایستگی‌های دانش‌آموختگان علوم پزشکی در قرآن کریم و در اسناد بین‌المللی بود.

در این مطالعه مروری که در ۹۷-۱۳۹۵ انجام شد، جست‌وجو در سه

موردی معیارها بدان پرداخته خواهد شد. بر این اساس مفهوم اصلی شایستگی نسبت به دیگران در قرآن کریم به کار رفته است که به تبیین معیارهای شایستگی به معنی ترجیح یک عامل بر دیگری یا وجود یک شرط در یک فرد نسبت به دیگران خواهیم پرداخت.

تبیین معیارهای شایستگی در قرآن کریم

ارتباط فرآیندی است که به‌وسیله آن اطلاعات و احساسات از طریق پیام‌های کلامی و غیرکلامی با دیگران در میان گذاشته می‌شود. در واقع ارتباط و رابطه عبارت است از هر گونه تعاملی که شامل انتقال پیام باشد. در این میان روابط و ارتباطات بین‌فردی اساس و شالوده هویت و کمال انسان است و مبنای اولیه پیوند انسان با خود و دیگران را تشکیل می‌دهد، تا جایی که ارتباطات موثر موجب بهبود کیفیت روابط می‌شود. قرآن کریم به‌عنوان جامع‌ترین کتاب الهی در راستای رفع نیازهای انسان در جهت بهبود روابط در حیطه‌های گوناگون به تبیین و ارایه معیارهای ویژه‌ای در روابط میان افراد پرداخته است. در این میان علم پزشکی به‌عنوان دانش کاربردی درمانی افراد از جمله علوم ارتباطی میان افراد (بیمار و پزشک) است که تبیین شایستگی در این زمینه از اهمیت ویژه‌ای برخوردار بوده است:

۱- تخصص: از اصول اصلی و مهم در بدو ورود به هر رشته‌ای وجود تخصص در علم ناظر بدان است. قصص قرآنی در این زمینه با تبیین شخصیت‌های قرآنی و قرارگرفتن در موقعیت‌های مختلف بیانگر چگونگی معیارها است. در حدیثی از پیامبر اعظم (ص) نقل شده است: هر جامعه به سه گروه محتاج است؛ فقیه دانشمند پرهیزکار، پادشاهی نیکوکار، پزشکی متخصص و مورد اعتماد. حضرت علی (ع) در مورد اهمیت تخصص می‌فرماید: "ارزش هر کس، به مقدار دانایی و تخصص اوست".

پزشک کارآموخته و کاردان می‌تواند بیماری مراجعه‌کنندگان را به‌نیکی تشخیص دهد و از شیوه درمان آنها نیز آگاه باشد. در غیر این صورت، پیامدهایی چون به‌خطرافتادن سلامتی و جان بیمار، اتلاف وقت و بازماندن بیمار از کار و زندگی، پرداخت هزینه‌های سنگین و مصرف داروهای بی‌اثر، در انتظار بیمار است. قرآن کریم نیز از این مفهوم در موارد گوناگون با واژه "علم" یاد نموده و به تبیین ارتباط آن در موضوعات و امور گوناگون پرداخته است [14].

"قَالَ لِيَأْتِيَكُمَا طَعَامٌ تُزْزِقَانِي إِلَيْهِمَا نَبَأُكُمَا بِتَأْوِيلِهِ قَبْلَ أَنْ يَأْتِيَكُمَا ذَلِكَمَا مِمَّا عَلَّمَنِي رَبِّي" (سوره یوسف، آیه ۳۷)؛ وقتی آن دو زندانی با حسن ظن ناشی از دیدن سیمای نیکوکاران در چهره یوسف (ع) به آن جناب روی آوردند و درخواست کردند که وی خواب‌هایشان را تعبیر کند، یوسف (ع) فرصت را برای اظهار و فاش‌ساختن اسرار توحید که در دل نهفته می‌داشت غنیمت شمرده، از موقعیتی که پیش آمده بود برای دعوت به توحید و به پروردگارش که علم تعبیر را به او افاضه فرموده، استفاده کرد و گفت: اگر من در این باب مهارتی دارم، پروردگارم تعلیم داده و در این زمینه مرا آگاهی داده است [15]. لذا ایشان نیز این مسئولیت را می‌پذیرد، چون توانایی اداره امور در این زمینه را دارد؛ زیرا او هم امانت‌دار است و هم آگاهی و تخصص کافی در این زمینه دارد. داستان یوسف از قصص کاربردی قرآن کریم، با تحلیل شخصیتی افراد است که هر بخش از آن ناظر به هنجارهای رفتاری در حیطه جامعه بوده که حاکی از وجود تخصص بر هر فردی که مسئولیتی را بر عهده دارد، است. در بخش دیگر همین داستان نیز آمده است: هنگامی که یوسف از زندان آزاد شد، عزیز مصر در صدد واگذاری مسئولیتی به او برآمد.

مرحله صورت گرفت؛ در مرحله اول با رویکرد موضوعی در قرآن کریم و مطالعه اسناد بین‌المللی، تمامی آیات و موضوعات پیرامون شایستگی‌های پزشکی در حوزه علوم پزشکی از قرآن کریم استخراج شد و با تامل در آیات مربوطه و نیز با مطالعه تفسیری معیارها و ملاک‌های پزشکی استخراج‌شده، هر یک در جای خود مورد تحلیل قرار گرفت.

در مرحله دوم، کلیدواژه‌هایی با موضوع شایستگی در علوم پزشکی همچون شایستگی، صلاحیت، برنامه درسی مبتنی بر شایستگی و علوم پزشکی در تحقیقات در عرصه بین‌المللی و همچنین در ایران مورد توجه قرار گرفت. برای بررسی به پایگاه‌هایی همچون ProQuest، Eric، Magiran، google scholar، SID و سایت‌های سازمان‌های بین‌المللی معتبر و دانشگاه‌های معتبر پزشکی جهان مراجعه و به بررسی در این زمینه پرداخته شد. در مجموع پس از گردآوری منابع و مرور عناوین و چکیده آنها، از بین حدود ۲۱۵ مقاله و بررسی سایت ۳۰ دانشگاه و مراکز علمی معتبر بین‌المللی، منابعی که در محدوده سال‌های ۲۰۱۷-۱۹۹۰ بودند و به‌طور خاص به شایستگی در علوم پزشکی پرداخته بودند، برای بررسی دقیق و مرور ساختارمند وارد مطالعه شدند و از مطالب مرتبط آنها یادداشت‌برداری به عمل آمد. در نهایت در مرحله سوم ۳۶ مقاله (۲۰ مقاله انگلیسی و ۱۶ مقاله فارسی) که به‌طور خاص به تبیین معیارها و مولفه‌های شایستگی در علوم پزشکی پرداخته بودند به‌طور عمیق‌تر مورد مطالعه قرار گرفتند.

مهم‌ترین شایستگی‌های دانش‌آموختگان علوم پزشکی در قرآن کریم

مفهوم‌شناسی شایستگی در قرآن کریم

هر رفتار انسانی، اعم از فردی یا اجتماعی به‌ناچار بر پایه یک سلسله ارزش‌ها استوار است که از سوی رفتارکننده پذیرفته شده است. با تفاوت پایه‌های ارزشی، روش‌های مدیریتی و به‌کارگیری افراد متفاوت خواهد بود. در جامعه اسلامی، نظام ارزشی اسلام و قرآن بر رفتار حاکمان و متصدیان امور حکومت دارد. با توجه به همین ارزش‌ها باید گفت در جامعه اسلامی علاوه بر تخصص، تعهد و باور به نظام دینی، به فرد لیاقت و شایستگی می‌دهد. شایستگی در قرآن کریم با ارایه معیارها، تامل در قصص قرآنی و الگوهای انسانی، با درنگی در اندیشه‌های سیاسی-اجتماعی اسلام و با واکاوی آموزه‌های تعالی‌بخش اسلامی به‌خوبی قابل برداشت است. قرآن کریم در سوره انعام در این باره می‌فرماید: "اللَّهُ أَعْلَمُ حَيْثُ يَجْعَلُ رِسَالَتَهُ؛ خداوند از آنها و از همه مردم داناتر است و بهتر می‌داند که چه کسی برای ادای رسالت، شایسته‌تر است" (سوره انعام، آیه ۱۲۴). براساس شأن نزول این آیه که به‌دنبال اشاره‌ای کوتاه و پرمعنی به طرز تفکر و ادعاهای مضحک سردمداران باطل و "اکابر مجرمیها" آمده است، می‌گوید: "هنگامی که آیه‌ای از طرف خدا برای هدایت مشرکان فرستاده می‌شد می‌گفتند: ما هرگز ایمان نمی‌آوریم، مگر این که به ما نیز همان مقامات و آیاتی که به فرستادگان خدا اعطا شده است داده شود". قرآن پاسخ روشنی به آنها می‌دهد و می‌گوید لازم نیست شما به خدا درس بدهید که چگونه پیامبران و رسولان خویش را اعزام دارد و از میان چه افرادی انتخاب کند؛ زیرا "خداوند از همه بهتر می‌داند فرد شایسته‌تر را رسول خود قرار دهد"؛ لذا این فرد شایسته پیامبر (ص) است.

در ابتدا باید یادآور شد، در ابعاد مختلف بیش از مفاهیم دیگر با دو مفهوم عدالت و تخصص، از شایستگی یاد شده که در بخش تبیین

سراسر نظام پزشکی است، به گونه‌ای که منجر به بهبود بیمار و سلامت وی شود.

در قرآن کریم به این مساله در دو سوره یوسف و بقره، طی داستان طالوت اشاره شده است: "وَ قَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ إِنَّ اللَّهَ قَدْ بَعَثَ لَكُمْ طَالُوتَ مَلِكًا قَالُوا أَنَّى يَكُونُ لَهُ الْمُلْكُ عَلَيْنَا وَ نَحْنُ أَحَقُّ بِالْمُلْكِ مِنْهُ وَ لَمْ يَأْتِ سَعَةً مِنَ الْمَالِ قَالَ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَاهُ عَلَيْكُمْ وَ زَادَهُ بِسَطَةً فِي الْعِلْمِ وَ الْجِسْمِ وَ اللَّهُ يُوْتِي مَلِكَهُ مَن يَشَاءُ وَ اللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ؛ و پیامبرشان به آنها گفت: خداوند (طالوت) را برای زمامداری شما مبعوث (و انتخاب) کرده است. گفتند: چگونه او بر ما حکومت کند، با این که ما از او شایسته‌تریم، و او ثروت زیادی ندارد؟! گفت: خدا او را بر شما برگزیده و او را در علم و (قدرت) جسم، وسعت بخشیده است. خداوند، ملکش را به هر کس بخواهد، می‌بخشد و احسان خداوند، وسیع است و (از لیاقت افراد برای منصب‌ها) آگاه است" (سوره بقره، آیه ۲۴۷).

تفسیر مجمع‌البیان پیرامون این معیار می‌نویسد: پادشاه و امیر باید ثروتی بیش از آنچه دیگران دارند داشته باشد تا غلامان زیادی خریده و دارا باشد. مراد این است که او آن قدر ثروت ندارد که جبران نقص و حقارتی که از نظر نسب در او هست (که از خاندان نبوت و سلطنت نیست) را بنماید. لذا خداوند به آنها می‌فهماند که او داناتر است از ایشان به آنچه حکمت و مصلحت اقتضا می‌کند و هدف از ریاست و سلطنت، علم و شجاعت است و این مطلب را خداوند از زبان پیامبرشان بیان می‌کند^[17]. پس از تخصص و پیش‌بینی صحیح، اعمال نظر و پیشنهاد پزشک براساس مصلحت فرد و ویژگی‌های فردی بیمار است که این معیار نیز در قرآن مورد توجه قرار گرفته است. براساس آیه فوق، وجوب قدرت جسمانی برای متخصص، از آیه قابل برداشت است.

۴- مسئولیت‌پذیری: مسئولیت‌پذیر بودن فرد عادل در طول درمان در کنار عوامل دیگر چون تخصص و توانایی از عوامل تعریف‌شده‌ای بوده که در هر حرفه به‌صورت خاص تعریف شده است: "إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا وَ إِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ أَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ إِنَّ اللَّهَ نِعِمَّا يَعِظُكُمْ بِهِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ سَمِيعًا بَصِيرًا؛ خداوند به شما فرمان می‌دهد که امانت‌ها را به صاحبانش بدهید و هنگامی که میان مردم داوری می‌کنید، به عدالت داوری کنید. خداوند اندرزه‌های خوبی به شما می‌دهد. شنوا و بیناست" (سوره نساء، آیه ۵۵).

صداقت، قبول مسئولیت و امین بودن ملاک‌های موحد و انسان نیکو بودن است. رسول خدا^(ص) فرموده: به زیاد نمازخواندن و زیاد روزه‌گرفتن و زیاد حج آوردن مردم نگاه نکنید، همچنین به احسان و به صدایشان در (عبادت) شب نگاه نکنید، (بلکه) نگاه کنید به راستی گفتار، مسئولیت و ادای امانت. اگر حکومت و داوری به عدل باشد عدالت اجتماعی برقرار می‌شود، حق هر صاحب حقی به خودش می‌رسد. اهمیت این سخن بر کسی پوشیده نیست^[18].

در این راستا باید به دیگر صفت شایسته پزشک (رازداری) اشاره نمود که این مهم یکی از موازین اخلاقی است که پزشک قادر است با اراده قوی و پشتکار فراوان، این ویژگی را در خود تقویت کند. زکریای رازی، پزشک و روان‌شناس متبحر، هزار سال پیش به پزشکان و خدمتگزاران این صنف توصیه می‌کرد: سزاوار است پزشک، با بیمار خود، رفیق و نگهدار اسرار وی باشد؛ زیرا رفتار شایسته پزشک، مایه آرامش و راحتی روان بیمار می‌شود. بر این اساس مسئولیت‌پذیر بودن پزشک، امانت‌داری و رازداری او از جمله شایستگی‌های اخلاقی ناظر به این حوزه بوده است^[19].

۵- لزوم تطابق قول با فعل (علم همراه با عمل): "يَا أَيُّهَا الَّذِينَ

يوسف بیان می‌کند، مرا سرپرست خزائن قرار بده که نسبت به این مساله آگاه هستم. براساس شواهد و نکات مذکور، بی‌بهره‌بودن پزشک از تخصص گاهی موجب به‌خطرافتادن سلامتی و جان بیمار می‌شود و ضررهای مادی برای بیمار به‌همراه دارد. لذا تخصص و داشتن توانمندی علمی در علم پزشکی نقش قابل توجهی را دارا خواهد بود.

۲- قدرت پیش‌بینی و تصمیم‌گیری صحیح: پس از مرحله وجوب تخصص و آگاهی به علم مورد نظر، توانایی بر پیش‌بینی با قید صحیح پیش می‌آید که اهمیت وجود عامل قبلی را بیش از پیش پررنگ می‌کند. توانایی پیش‌بینی صحیح در نظام پزشکان از عوامل مهم و کاربردی برای درمان بیماری است. لذا در سوره مبارکه یوسف این مفهوم مورد توجه و استقبال قرار گرفته است: "قَالَ تَزْعَوْنَ سَنَعُ سِنِينَ دَابًّا فَمَا حَصَدْتُمْ فَذَرُوهُ فِي سُنْبُلِهِ إِلَّا قَلِيلًا مِمَّا تَأْكُلُونَ. ثُمَّ يَأْتِي مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ سَنَعٌ شَدِيدٌ يَا كَلَنُ مَا قَدَّمْتُمْ لِهِنَّ إِلَّا قَلِيلًا مِمَّا تَحْصِنُونَ. ثُمَّ يَأْتِي مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ عَامٌ فِيهِ يَغَاثُ النَّاسُ وَ فِيهِ يَعْصِرُونَ؛ یوسف گفت: هفت سال طبق عادت خود بکارید، هر چه درو کردید جز اندکی که می‌خورید در خوشه‌اش نگاه دارید. آن‌گاه پس از آن سال‌ها هفت سال سخت می‌آید که آنچه از پیش برای آنها ذخیره کرده‌اید جز آنچه انبار می‌کنید می‌خورند. عاقبت از پی آن سال‌ها، می‌آید که مردم در آن باران می‌بینند و میوه می‌فشارند" (سوره یوسف، آیات ۴۹-۴۷).

حضرت یوسف علیه‌السلام هفت گاو چاق و هفت خوشه سبز و تازه را به آن هفت سالی تعبیر نموده که نعمت و خواربار در آنها فراوان بود و هفت گاو لاغر و هفت خوشه خشکیده را به آن هفت سالی تعبیر کرده که قحطی شدید در آنها رخ داد. لذا در تعبیر خواب پادشاه در انتها پیشنهادت خود را به او گفت و مردم را به جمع‌آوری گندم در هفت سال اول فراخواند تا از خشکسالی در امان بمانند^[16].

بعد دیگری از داستان، قدرت و صحت پیش‌بینی و در انتها ارایه پیشنهاد برای مصون ماندن از خشکسالی است. این توانایی صحت پیش‌بینی و تصمیم‌گیری درست حاکی از تخصص و آگاهی بالا بوده است. لذا از موارد مهم در علم پزشکی توانایی پیش‌بینی صحیح خواهد بود. نکته‌ای که اهمیت این مقوله را دوچندان می‌سازد این است که هر روز تحقیقات گسترده‌تری در علم پزشکی، همپای دیگر علوم صورت می‌گیرد و از این رهگذر، دریچه تازه‌ای از علم و امید به روی پزشکان و بیماران گشوده می‌شود. در این میان، حساسیت علم پزشکی همچنان از دیگر علم‌ها بیشتر است؛ زیرا علم پزشکی با بیماری و سلامتی و نیز مرگ و حیات بشر در ارتباط است. بنابراین با توجه به اهمیت این حرفه و مسئولیت بسیار سنگین پزشکان، فراگیری تازه‌های دانش پزشکی برای پزشکان، لازم و ضروری است. پس این دانش که شاخه‌ای اساسی و حیات‌بخش از علم به شمار می‌رود، باید به‌روز و براساس تازه‌ترین دستاوردهای بشری باشد تا به‌دنبال آن پیش‌بینی صحیح صورت بگیرد.

پزشک باید برای بالابردن سطح دانش خود، به‌منظور درمان بهتر و سریع‌تر بیماران و نجات آنها از رنج و مرگ، با مطالعات پیوسته و شرکت در سمینارها و مجامع پزشکی، از تازه‌های علم پزشکی آگاه شود و به قول بقراط "در فراگرفتن دانش و سودرساندن به مردم، حریص باشد".

۳- مصلحت‌اندیشی: از دیگر نمودهای علمی یک پزشک، تشخیص و صلاح‌دید او نسبت به بیماری مراجع‌کننده است؛ به این معنی که در علوم پزشکی وجود این عامل و صلاح‌دید پزشک عاملی مهم در

نیانجامد بیمار در دریافت اعتماد به پزشک ناتوان می‌ماند و نیز پزشک به تشخیص صحیح دست نمی‌یابد. لذا ارتباط یک اصل و مبنا در راستای موفقیت درمان به شمار می‌آید. براساس این مهم برخی در این میان دارای معیارها و ملاک‌هایی است که بدان خواهیم پرداخت:

۱-۷- عدم تکبر و تفاخر در ارتباط با مراجعان: علم اخلاق در حرفه پزشکی به منزله یک مهارت اجتماعی، اهمیت و نقش اساسی دارد. این علم که بایدها و نبایدهای اخلاق پزشکی را به او گوشزد می‌کند و شیوه رفتار با بیماران و همکاران را به او می‌آموزد، از مهم‌ترین بخش‌های علم و تعهد پزشکی به شمار می‌آید. از این رو، تکبر و استکبار از زشت‌ترین صفات و نکوهیده‌ترین خصلت‌های انسانی در برخورد با هر فرد و جامعه‌ای بر شمرده شده است. صفتی که می‌تواند سرچشمه انواع گناهان و حتی سرچشمه کفر شود و آنها که در این خصلت زشت غوطه‌ور شوند، هرگز روی سعادت را نخواهند دید: "و لَأَصْغَرَ حَدَّكَ لِلنَّاسِ وَ لَأَتَمِّشَ فِي الْأَرْضِ مَرَحًا إِنَّ اللَّهَ لَا يَجِبُ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍ" (سوره لقمان، آیه ۱۸)؛ میانه‌رو باش و به آرامی و وقار راه برو. چنان که در آیه شریفه فرموده: "آنان که روی زمین به آرامی راه می‌روند". قتاده گفته است مقصود تواضع در راه رفتن است و سعیدبن جبیر گفته مقصود این است که متکبرانه راه مرو[14]. لذا براساس این معیار و نداشتن نگاه حاکمیتی می‌توان به شکل‌گیری ارتباط صحیح بیمار و پزشک دست یافت.

۲-۷- تعدیل در برخورد با مردم بدون درنظرگرفتن طبقات آنان: به سبب اهمیت بعد عدالت و نقش آن در جهت پی‌بردن به توازن، تعادل و تناسب خلقت جهان و نیز نزدیک شدن به صفت حق تعالی، برای شناخت هر چه بیشتر ذات اقدس الهی، بارها به تنظیم این اصل در ارتباطات با رویکرد اجتماعی بر این مطلب در قرآن کریم تاکید شده است: "يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ بِالْقِسْطِ شُهَدَاءَ لِلَّهِ وَ لَوْ عَلَى أَنْفُسِكُمْ أَوِ الْوَالِدِينَ وَ الْأَقْرَبِينَ إِنَّ يَكُنْ غَنِيًّا أَوْ فَقِيرًا فَاللَّهُ أَوْلَىٰ بِهِمَا فَلَا تَتَّبِعُوا الْهَوَىٰ أَنْ تَعْدِلُوا وَ إِنْ تَلَوُّوا أَوْ نَغَرَضُوا فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا؛ ای کسانی که ایمان آورده‌اید! کاملاً قیام به عدالت کنید. برای خدا شهادت دهید، اگر چه (این گواهی) به زبان خود شما، یا پدر و مادر و نزدیکان شما بوده باشد؛ (چرا که) اگر آنها غنی یا فقیر باشند، خداوند سزاوارتر است که از آنان حمایت کند. بنابراین از هوی و هوس پیروی نکنید که از حق منحرف خواهید شد و اگر حق را تحریف کنید یا از اظهار آن اعراض نمایید، خداوند به آنچه انجام می‌دهید آگاه است" (سوره نساء، آیه ۱۲۵).

یا در آیه دیگر در راستای اشاره به اصل حفظ امانت به‌عنوان یک مهارت اجتماعی می‌فرماید: "يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ لِلَّهِ شُهَدَاءَ بِالْقِسْطِ وَ لَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَاٰنُ قَوْمٍ عَلَىٰ أَلَّا تَعْدِلُوا غَدِلُوا هُوَ أَقْرَبُ لِلتَّقْوَىٰ وَ اتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ؛ ای کسانی که ایمان آورده‌اید! همواره برای خدا قیام کنید و از روی عدالت، گواهی دهید. دشمنی با جمعیتی، شما را به گناه و ترک عدالت نکشاند. عدالت کنید که به پرهیزگاری نزدیک‌تر است و از (معصیت) خدا پرهیزید که از آنچه انجام می‌دهید، باخبر است" (سوره مائده، آیه ۸).

ملاک دیگر در باب مهارت‌های اجتماعی یعنی امانت‌داری، ملاکی برای ارزشیابی افراد است. ارزش‌های اخلاقی، ثبات دارند. حفظ امانت، در نزد همه نیکو و خیانت در آن، نسبت به هر کسی باشد زشت است. رد امانت، یک ارزش است؛ گرچه از مخالفان باشد. در این راستا امانت به معنی حفظ سخنان بیماران و آشکار نکردن آن در نزد دیگران و رعایت عدالت در میان آنان به معنی درنظرنگرفتن

عَمَلُوا لِمَ تَقُولُونَ مَا لَا تَفْعَلُونَ، كِبْرٌ مَقْفًا عِنْدَ اللَّهِ أَنْ تَقُولُوا مَا لَا تَفْعَلُونَ؛ ای اهل ایمان! چرا سخنی را می‌گویید که عمل نمی‌کنید؟ این کار، سخت خدا را به غضب می‌آورد که سخنی بگویید و عمل نکنید" (سوره صف، آیات ۲ و ۳).

در احادیث نیز پیرامون اهمیت این اصل به تطابق علم و عمل انجام‌شده اشاره داشته‌اند: "علم بلا عمل حجة الله على العبد؛ علم بدون عمل، حجتی بر علیه انسان است." "العلم الذی لا یعمل به کالکنز الذی لا ینفق منه؛ علمی که به آن عمل نشود، مانند گنجی است که از آن انفاق و استفاده نشود" [20]. حضرت عیسی علیه‌السلام در رابطه علم بدون عمل فرمود: "أشقى الناس من هو معروف عند الناس بعلمه مجهول بعمله؛ کسی که نزد مردم به علم معروف است، ولی به عمل معروف نیست، شقی‌ترین مردم است" [21].

در این میان می‌توان از این معیار به‌عنوان تخصص حرفه‌ای یا تبحر پزشکی نام برد که علم و دانش بالقوه خود را به مقام فعلیت می‌رساند. بر این اساس، علمی که منجر به درمان بیمار نشود و بدون عمل رها شود از علوم بیهوده به شمار می‌آید. لذا عمومیت این اصل در تمام فنون علمی، پژوهشی و کاربردی نمایان است، اما با این وجود اهمیت آن در علوم کاربردی که در سلامت فرد تاثیر بسزایی دارد، غیرقابل انکار است. در قرآن کریم به این عامل پرداخته شده و تفاسیر این ماده را ذیل علم بدون عمل به کار برده و در تبیین آن به روایات وافری اشاره شده است. براساس آن نه تنها تخصص پزشکی و فرد مطرح در علوم پزشکی، بلکه در راستای آن، به‌کارگیری صحیح و کاربردی نمودن آن و سنخیت این دو اصل با یکدیگر از اهمیت مبرهنی برخوردار خواهد بود.

۶- عدم استفاده از قیاس و مشابهت در درمان افراد: ممنوع بودن قیاس از نظر عقل منحصر به قوانین دینی نیست. پزشکان نیز توصیه می‌کنند که هرگز نسخه بیماری را به دیگری ندهید، هر چند بیماری آنان شبیه هم باشند. فلسفه آن روشن است، زیرا دو بیمار ممکن است در نظر ما با هم شباهت داشته باشند، ولی احتمال دارد در واقع بیماری آن دو متفاوت باشد.

مقایسه موضوعی با موضوعی دیگر بدون آگاهی از تمام اسرار آن نمی‌تواند دلیل بر اتحاد حکم آنها شود و اگر پای قیاس به احکام دینی کشیده شود، برای احکام ضابطه‌ای باقی نمی‌ماند، زیرا ممکن است یک نفر موضوعی را طوری قیاس کند و حکمی برای آن صادر نماید و دیگری آن موضوع را به گونه‌ای دیگر قیاس نماید و حکم دیگری صادر نماید. تنها موضوعی که می‌توان به‌عنوان استثنا در اینجا روی آن تکیه کرد، این است که خود قانون‌گذار دلیل و فلسفه حکم خود را بیان کند، در این صورت می‌توان هر کجا که آن دلیل و فلسفه موجود است، حکم را جاری ساخت و اصطلاحاً آن را قیاس "منصوص العلة" می‌گویند؛ مثلاً اگر پزشک به بیمار بگوید باید از فلان میوه پرهیز کنی زیرا ترش است، بیمار می‌فهمد که ترشی برای او ضرر دارد و باید از آن پرهیز کند هر چند در غیر آن میوه باشد. همچنین اگر در قرآن یا سنت تصریح شود که از شراب پرهیزید زیرا مسکر است، از آن می‌فهمیم که هر مایع مسکری - اگرچه شراب نباشد - حرام است. این گونه قیاس ممنوع نیست، چون دلیل آن ذکر شده و قطعی است.

۷- استفاده مثبت از مهارت‌های ارتباطی: ارتباط فرآیندی پویا و اساسی است. پزشکی که با بیمار ارتباط موثر نداشته باشد، نمی‌تواند توانمندی لازم را در راستای درمان و روند بهبودی بیمار منعکس کند. به عبارت دیگر، اگر مهارت‌های ارتباطی در دو شخص پزشک و بیمار تنظیم و مدیریت نشود و این مهم به مرحله عمل

یک وظیفه تعریف کرده است و به‌عنوان صفت فردی به کار می‌رود که کارآمد و توانمند باشد^[24]. شایستگی دارای مولفه‌های چندگانه است: دو مولفه اصلی شامل مولفه دانش و مولفه مهارت است، البته در تمامی نظریات موجود این دو عنصر از عناصر کلیدی مفهوم شایستگی است. سومین مولفه توانایی است، مولفه‌ای که تعداد قابل توجهی از صاحب‌نظران از آن نام می‌برند که می‌توان آن را این گونه تعریف کرد: مجموعه‌ای از توانایی‌های فیزیکی، ذهنی و استعدادهای فرد که این توانایی‌ها زمینه به‌کارگیری دانش و مهارت‌ها را فراهم می‌سازد. چهارمین مولفه انگیزه است. از عنصر انگیزه به‌عنوان یکی از مولفه‌های مهم یاد می‌شود^[25].

یک نکته مهم که در مورد شایستگی‌ها وجود دارد این است که همه شایستگی‌ها از یک نوع و از یک جنس نیستند و همین امر موجب آن شده است که صاحب‌نظران به دسته‌بندی انواع شایستگی‌ها بپردازند. عمده‌ترین و اصلی‌ترین طبقه‌بندی شایستگی‌ها تقسیم آنها به دو نوع شایستگی‌های رفتاری و شایستگی‌های فنی است. این که از این امر به‌عنوان عمده‌ترین طبقه‌بندی یاد می‌شود به دو دلیل است: اول آن که در بررسی که از ادبیات موضوع صورت گرفته این طبقه‌بندی توسط چند صاحب‌نظر ارائه شده است. ثانیاً در طبقه‌بندی‌های دیگر که توسط انجمن‌ها و سازمان‌هایی همچون انجمن کراوتز و سازمان یونیدو (UNIDO) ارائه شده از این طبقه‌بندی یاد شده است.

تبیین معیارهای شایستگی در مجامع بین‌المللی

در این زمینه به بررسی سازمان‌ها، نهادها، مراکز و انجمن‌های علمی معتبر که در زمینه آموزش پزشکی فعال هستند پرداخته شد. در بررسی‌ها به این نتیجه رسیدیم که از دهه ۱۹۹۰ دانشکده‌های پزشکی توجه و تاکید ویژه‌ای بر اصلاح برنامه آموزشی خود داشته‌اند. اقدامات شورای اعتباربخشی فارغ‌التحصیلان پزشکی از سال ۱۹۸۱ با هدف ارتقای سلامت جامعه از طریق ارتقای آموزش پزشکی و در انگلستان در سال ۱۹۹۳ با انتشار "پزشکان فردا" توسط شورای پزشکی عمومی (GMC) موجب شد تا اولیای امور متوجه عدم موفقیت برنامه‌های سنتی آموزش پزشکی برای طبابت بالینی در قرن ۲۱ شوند. در ایالات متحده و کانادا با انتشار توانمندی‌های اساسی از سوی شورای اعتباربخشی آموزش پزشکی تخصصی (ACGME) و گزارش پروژه‌ای از سوی کالج سلطنتی پزشکان و جراحان کانادا (RCPSC)، نیازهای جدیدی در برنامه آموزش پزشکی مشخص شد. همچنین در سال ۱۹۹۵ برد طب داخلی آمریکا (ABIM) و انجمن طب داخلی آمریکا (ACP ASIM) به‌همراه فدراسیون اروپایی طب داخلی، پروژه‌ای را در تدوین منشور پروفشنالیسم شروع کردند که مفاد آن تعهداتی بود که تمام کارکنان خدمات سلامت باید به آن پایبند باشند (دبیرخانه شورای آموزش پزشکی و تخصصی وزارت بهداشت کمیسون، سال ۱۳۸۴). در ذیل به بررسی سه مرکز و نهاد بین‌المللی معتبر در این زمینه می‌پردازیم:

۱- سازمان بهداشت جهانی (WHO): سازمان بهداشت جهانی شایستگی‌های لازم برای منابع انسانی خود را در ۳ دسته شایستگی‌های محوری، مدیریتی و رهبری طبقه‌بندی کرده است. در مورد شایستگی‌های محوری به ۷ مولفه همچون برقراری ارتباط از یک راه معقول و موثر، خودشناسی و مدیریت خود، ارائه نتایج، پیشرو در تغییر محیط و فضا، تقویت اتحاد در کار گروهی، احترام و ارتقای تفاوت‌های فردی و فرهنگی و مقیدبودن در یک چارچوب مشخص پرداخته است. در محور شایستگی‌های مدیریتی به ۳

طبقات اجتماعی و اقشار مردمی و گونه‌ها و سبک‌های متفاوت زندگی در توجه به بیماری و غیره است. لذا در این آیات به رعایت انصاف و عدالت با مردم دستور داده شده و در کنار آن به بحث عدم اعمال طبقه شخصی افراد و وجود گونه‌های مختلف اجتماعی-مالی پرداخته شده است و این قاعده را اختصاص به گروه مسلمان ننموده بلکه آن را به‌طور عام قرار داده است. لذا این اصل از اصول مهم در نظام پزشکی است که افراد و مراجعان را خالی از اعتقادات و طبقات مالی و اجتماعی در نظر گرفته و درمان نمایند.

۲-۳- عطوفت و نرم‌خویی، شرح صدر: نرمش با مردم و صبوری برای استماع سخنان آنان از اصول ابتدایی مشاوره پزشکی و مهارت اجتماعی برای درمان افراد بوده است تا افراد در سایه جلب اعتماد، درمان موفقیت‌آمیزی داشته باشند. قرآن کریم در جای‌جای قصص قرآن به ارایه این اصل پرداخته و برخورد صحیح خالی از تنش و استرس را تذکر داده است. خداوند در سوره مبارکه آل‌عمران از سوره طوال قرآن، در رابطه با نوع مدیریت و امور انجام‌شده در مسایل مهم چون جنگ احد به پیامبر می‌فرماید: رحمت خدا باعث شده که با مردم مهربان شوی؛ در حالی که اگر تند و سخت‌دل بودی از اطراف تو پراکنده می‌شدند. پس از آنان درگذر و برای آنها طلب مغفرت کن و در کارها با آنها مشورت نما و هنگامی که تصمیم به کاری گرفتی توکل بر خدا کن؛ زیرا که پروردگار توکل‌کنندگان به خویش را دوست می‌دارد (سوره آل‌عمران، آیه ۱۵۹).

در این میان "فظ"، در لغت به معنی کسی است که سخنانش تند و خشن است، و "غلیظ‌القلب" نیز به کسی می‌گویند که سنگدل است و عملاً انعطاف و محبتی نشان نمی‌دهد. بنابراین این دو کلمه گرچه هر دو به معنی خشونت است، اما یکی غالباً در مورد خشونت در سخن و دیگری در مورد خشونت در عمل به کار می‌رود و به این ترتیب خداوند اشاره به نرمش کامل پیامبر^(ص) و انعطاف او در برابر افراد نادان و گنهگار می‌کند و به همین دلیل علی^(ع) در یکی از کلمات قصار خود می‌فرماید: وسیله مدیریت، گشادگی سینه است^[22]. در سوره مبارکه طه خداوند به ارایه راهکار و دعای فرد می‌پردازد: موسی گفت: پروردگارا! سینه‌ام را گشاده کن، کارم را آسان فرما، گره از زبانم باز کن، تا سخن مرا بفهمند.

نرم‌خویی و مهربانی با بیمار و نرنجاندن وی با اموری چون بی‌اهمیت نشان‌دادن گفته آنان و بی‌توجهی بدان از امور شاخصی است که ممکن است در طول درمان فرد مورد توجه قرار نگیرد. بر این اساس قرآن کریم این موضوع را در یک آیه از سوره طوال خود و چه بسا با تبیین مفهومی آن در سراسر سوره مورد تامل و توجه قرار داده است و لذا این نیز به خودی خود از مواردی است که در فرهنگ صحیح افراد تعریف می‌شود و از شایستگی‌های فرهنگی هر فرد به شمار می‌آید.

مهم‌ترین شایستگی‌های دانش‌آموختگان علوم پزشکی در اسناد بین‌المللی

مفهوم‌شناسی شایستگی در مجامع بین‌المللی

با بررسی ادبیات موضوع مربوط به شایستگی و بررسی تعاریفی که در مورد آن ارایه شده است، اولین چیزی که به‌خوبی مشخص می‌شود فقدان تعریف واحد و اصطلاح‌شناسی مشخص و معین در مورد شایستگی و ماهیت آن است. شایستگی (صلاحیت) در لغت به‌عنوان درخور، سزاوار، کفایت‌کننده، قابل پذیرش، توانا و دارنده آمادگی کافی برای واردشدن به حرفه خاص مطرح شده است و ارتباط مستقیمی با داشتن گواهی در آن حرفه دارد^[23]. فرهنگ آکسفورد، شایستگی را به‌عنوان قدرت، توانایی و ظرفیت انجام‌دادن

تبیین شاخصه‌های شایستگی دانش‌آموختگان علوم پزشکی از منظر قرآن و اسناد بین‌المللی ۳۵
 ترویج یادگیری نوآورانه و سامان‌دهی شده و تقویت جایگاه سازمان
 بهداشت جهانی در رهبری سلامت اشاره شده است که ۳ محور
 اصلی و ۱۳ محور فرعی آن به‌همراه تعاریف ذکر شده در جدول ۱
 آمده است.

مولفه شامل ایجاد محیطی باانگیزه و پرنرژ، تضمین استفاده
 موثر از منابع و ایجاد، ترویج و ترفیع شراکت و همکاری در طول
 سازمان‌دهی و فراتر از آن، و در محور شایستگی‌های رهبری به ۳
 مولفه هدایت سازمان بهداشت جهانی به سوی آینده‌ای موفق،

جدول (۱) محوره‌های شایستگی از نظر سازمان بهداشت جهانی

تعاریف	محورها و زیرمجموعه‌ها
	شایستگی‌های محوری
بیان صریح و روشن در مکالمه و رابطه متقابل با دیگران دارد، به‌صورت فعال گوش می‌دهد، توانایی مکاتبه موثر را دارد، تقسیم اطلاعات را تضمین می‌کند.	برقراری ارتباط از یک راه معقول و موثر
مدیریت ابهام و فشار و خوددریافتی مناسب، بهره‌برداری از انتقادات برای فرصت رشد و توسعه، جست‌وجوکردن فرصت‌ها برای تداوم یادگیری و رشد حرفه‌ای	شناخت از خود و مدیریت خود
تولید و ارائه نتایج کیفی، فردی فعال و متعهد برای دستیابی به خروجی‌هاست.	ارایه نتایج
از پیشنهادات، روش‌ها و ایده‌های جدید استقبال می‌کند، سازگار و دارای واکنش مثبت برای تغییر است.	پیشرو در تغییر محیط و فضا
توسعه و ترویج روابط موثر با همکاران و اعضای گروه، مواجهه ساختاری با ناسازگاری‌ها	تقویت اتحاد در کار گروهی
توانایی کار ساختاری با مردم با همه زمینه‌ها و گرایش‌ها، ضمن احترام به تفاوت‌ها و اطمینان به این که همه می‌توانند کمک و همکاری کنند.	احترام و ارتقای تفاوت‌های فردی و فرهنگی
فعالیت در چارچوب حرفه‌ای خود و در مرزهای اخلاقی و قانونی و تشویق دیگران به پایبند بودن به این موارد، ثابت‌قدم در تطابق با شخصیت شفاف اخلاقی و ارزشی	مقید بودن در یک چارچوب مشخص
	شایستگی‌های مدیریتی
هدایت و ایجاد انگیزه در کارمندان برای مقابله با مشکلات و وصول به اهداف، ترویج مسئولیت‌پذیری برای رسیدن به خروجی‌های مطلوب در همه سطوح	ایجاد محیطی باانگیزه و پرنرژ
تشخیص اولویت‌ها در مسیرهای استراتژی، توسعه‌ها و طراح‌های فعال تکنیکی و سازمان‌دهی منابع ضروری و نمایش خروجی همکاری‌های داخلی و خارجی‌ای که او را مساعدت و حمایت می‌کند را تقویت کند و توسعه دهد و همکاران و شرکای خارجی را تشخیص دهد و از آنها استفاده کند.	تضمین استفاده موثر از منابع ایجاد، ترویج و ترفیع شراکت و همکاری در طول سازمان‌دهی و فراتر از آن
	شایستگی‌های رهبری
یک درک بنیادی گسترده از رشد پیچیدگی‌ها در موضوعات سلامت و فعالیت‌ها از خود نشان می‌دهد و یک دیدگاه معین نسبت به اهداف تقسیم شده دارد، یک مسیر دستیابی به موفقیت و پیشرفت حقیقی در تقویت سلامت مردم را ترسیم می‌کند.	هدایت سازمان بهداشت جهانی به سوی آینده‌ای موفق
ایجاد فرهنگ مشوق یادگیری و توسعه آن به تقویت سازمان کمک می‌کند و متضمن روش‌ها و راه‌حل‌های مبتکرانه و نوآورانه می‌شود.	ترویج یادگیری نوآورانه و سامان‌دهی شده
برای توفیق روزافزون سازمان بهداشت جهانی در انجام ماموریت خود اهتمام دارد.	تقویت جایگاه سازمان بهداشت جهانی در رهبری سلامت

برقراری ارتباط در تمام عرصه‌ها به‌صورت نوشتاری الکترونیکی یا تلفنی، مراقبت بیمار (تشخیص درمان و بازتوانی)، ارتباط سلامت و پیشگیری، پیشرفت فردی و فراگیری مستمر، تعهد حرفه‌ای، اخلاق و حقوق پزشکی و مهارت تصمیم‌گیری، استدلال و حل مساله است که تعدادی از این حوزه‌ها در بسیاری از چهارچوب‌های کشورهای جهان مشترک بوده و دیگر پژوهش‌ها نیز این یافته را تایید می‌کنند^[10]، اما توانمندی با عنوان تعهد حرفه‌ای، اخلاق و حقوق پزشکی را با توجه به هویت ایرانی- اسلامی خود ذکر کرده است.

در ایران مهم‌ترین تعریف همان تعریفی است که شورای انقلاب فرهنگی از شایستگی ارایه می‌دهد که "شایستگی مجموعه‌ای از صفات، توانمندی‌ها و مهارت‌های فردی و جمعی (نظیر تعقل، معرفت، ایمان، اراده و تقوا)، ناظر به تکوین و تعالی هویت در تمام شئون زندگی و تمام مولفه‌های جامعه صالح است". این تعریف متناسب با دانشگاه‌های ایران این گونه مطرح می‌شود که "هر شایستگی، سرمایه‌ای است قابل یادگیری و ارتقای مستمر که بتواند در راستای تعالی فرد و کمک او به تعالی انسان‌های دیگر به کار گرفته شود". طبق این تعریف عنوان شایستگی فقط باید به مقولاتی نسبت داده شود که: اولاً سرمایه‌ای قابل یادگیری باشند؛ ثانیاً ارتقای مستمر برای آنها امکان‌پذیر باشد؛ ثالثاً در راستای تعالی فرد و کمک او به تعالی دیگران قابل استفاده باشد که در آن شایستگی دارای ۴ مولفه اصلی نگرشی (انگیزشی)، توانایی ذهنی، دانش کاربردی و مهارت عملی است. البته در جایگاه شایستگی حرفه‌ای "انگیزه متعالی داشتن" در عرض سایر شایستگی‌ها قرار

۲- شورای اعتباربخشی فارغ‌التحصیلان پزشکی آمریکا: نمونه موفق دیگر این زمینه، نهاد ACGME (شورای اعتباربخشی فارغ‌التحصیلان پزشکی آمریکا) در ایالات متحده است. این موسسه خصوصی و غیرانتفاعی که از سال ۱۹۸۱ با ساختار کنونی خود تشکیل شده، هدف خود را ارتقای سلامت جامعه از طریق ارتقای آموزش پزشکی می‌داند؛ سازمانی با ۲۸ کمیته بازبینی که هر کمیته از پزشکان خوش‌نام آن رشته و البته نماینده‌ای از دستیاران تخصصی و فوق‌تخصصی تشکیل شده است. این سازمان با تدوین برنامه‌ها و نظارت بر اجرای آنها مشخص می‌کند که کدام مراکز حق گرفتن دستیار تخصصی را دارند. هر عضو تیم پزشکی باید شایستگی‌های ذکر شده توسط ACGME را که شامل دانش پزشکی مراقبت از بیمار، آموزش بر مبنای کار عملی، کار بر مبنای نفع سیستم، مهارت‌های میان‌فردی و حرفه‌ای‌گری است را دارا باشد.

۳- سند ملی توانمندی دانش‌آموختگان وزارت بهداشت ۱۳۹۴: در ایران نیز به‌دنبال بازنگری کوریکولوم آموزشی مبتنی بر پیامد در وزارت بهداشت در سال ۱۳۸۸ و مشخص کردن چهارچوب شایستگی‌های مورد نیاز دانشجویان و جامعه، با رویکرد مشارکتی در سال ۱۳۹۴ نقشه راهی برای طراحی کوریکولوم‌های آموزش پزشکی دانشگاه‌های کشور طراحی شد تا شایستگی‌های مورد نیاز در ۷ حوزه مهارتی تعریف شده به یک دانش‌آموخته به‌عنوان مسئول در نظام سلامت آموزش ارایه شود. مصوبه شصت و دومین جلسه شورای عالی برنامه‌ریزی علوم پزشکی مورخ ۹۴/۱۰/۲۰ سند توانمندی‌های دانش‌آموختگان شامل مهارت‌های بالینی، مهارت

- system management; an experience report. Iran J Med Educ. 2011;10(5):1018-32. [Persian]
- 3- Baradaran HR, Kouhpayehzadeh J, Ramezani Givi S, Dehnavieh R, Noori Hekmat S. Managerial skills requirement of medical students from the perspective of students and physicians: a case study of iran university of medical sciences. Res Med Educ. 2013;5(1):1-12. [Persian]
- 4- Safizadeh H. Increase in medical schools: threat or opportunity? Strides Dev Med Educ. 2011;8(1):1-3. [Persian]
- 5- Kouhpayehzadeh J, Hafezi Moghadam P, Danesh H, Imanizadeh Z, Daryazadeh S. Assessment of clinical performance and factors affecting it in medical interns by mini-CEX test at Hazart-e-Rasool Akram hospital. Razi J Med Sci. 2014;20(116):18-26. [Persian]
- 6- Davoudi Monfared E, Sajjadi F. Competency-based medical education and meta-competencies in general physician. Educ Strateg Med Sci. 2017;9(6):471-4. [Persian]
- 7- Yousefi AR. Competency-based education (CBE). Iran J Med Educ. 2005;5(2):200-1. [Persian]
- 8- Epstein RM, Hundert EM. Defining and assessing professional competence. JAMA. 2002;287(2):226-35.
- 9- Abdollahzadeh Estakhri G, Heidarzadeh A, Yazdani S, Taheri Ezbarami Z. Identification of top medical school's educational structure in the world. Res Med Educ. 2014;6(2):19-27. [Persian]
- 10- Mirzazadeh A, Mortaz Hejri S, Jalili M, Asghari F, Labaf A, Sedaghat Siyahkal M, et al. Defining a competency framework: the first step toward competency-based medical education. Acta Med Iran. 2014;52(9):710-6.
- 11- Scott Tilley DD. Competency in nursing: a concept analysis. J Contin Educ Nurs. 2008;39(2):58-64.
- 12- Harden RM. AMEE Guide No. 14: Outcome-based education: Part 1-An introduction to outcome-based education. Med Teach. 1999;21(1):7-14.
- 13- Lee NVD, Fokkema JPI, Scheele F. Generic competencies in postgraduate medical training: their importance illustrated by a doctor's narrative on competency-based practice. Zdrav Var. 2012;51(4):280-4.
- 14- Hashemi Nashjali A. Quranic questioner of the philosophy of the commandments. 1st Edition. Qom: Jamal; 2010. [Persian]
- 15- Tabatabaei SM. Rhazes's views on medical ethics. Med Ethics Hist Med. 2008;1(2):1-6. [Persian]
- 16- Najafi Khomeini MJ. Easy interpretation. Volume 17. 1st Edition. Tehran: Islamiyah; 1978. [Persian]
- 17- Tabarsi Fazl ibn Hasan. Collection of expressions in the interpretation of Quran (Majma' al-bayan fi tafsir al-Quran). 5th Volume. 1st Edition. Beheshti A, translator. Tehran: Farahani; 1970. [Persian-Arabic]
- 18- Ghorashi Bonabi AA. The interpretation of the best of Hadithes (Tafsir ahsan al-hadith). Volume 12. 2nd Edition. Tehran: Be'sat Foundation; 1996. [Persian]
- 19- Tabatabaei SMH. The balance in interpretation of Quran (Al-mizan fi tafsir al-Quran). Volume 13. 2nd Edition. Beirut: Moaseseh al-A'lami le al-Matbooat; 1972. [Arabic]
- 20- Shaikh Sadough. For whom that jurisprudent is not present for them (Man layahzer al-faghih). Volume 4. 1st Edition. Najaf: Dar al-Kotob al-Islamiyah; 1959. [Arabic]
- 21- Gilani A. The light of religion (Mesbah al-shari'ah). 1st Edition. Tehran: Payam-e Hagh; 1998. [Persian]

ندارد، بلکه هسته مرکزی و موتور محرک سایر شایستگی‌ها است؛ انگیزه، کلید انسجام‌بخشی و تحول در رفتار مریبان است. ضمناً "انگیزه متعالی" برای فعالیت حرفه‌ای یک دانش‌آموخته آموزش عالی، نباید مستقل از سایر انگیزه‌های او در زندگی باشد، بلکه یک عنصر مطلوب از حیث انگیزه، کسی است که رسالت واحدی را در کل زندگی فردی و اجتماعی خود برگزیده است و همان رسالت واحد، در نقش‌های مختلف زندگی، انگیزه متعالی آن نقش را مهیا می‌کند [26].

نتیجه‌گیری

براساس مولفه‌های قرآنی، شایستگی در دو حیطه اخلاقی و رفتاری جای‌گذاری می‌شود؛ به این معنی که مفاهیمی چون عطوفت و نرم‌خویی، تعدیل در برخورد با مراجع، داشتن روحیه مسئولیت‌پذیری، دوری از تکبر و خوش‌رفتاری با بیمار در گروه شایستگی‌های رفتاری و همچنین مفاهیمی چون وجوب تخصص، تعهد، داشتن قدرت پیش‌بینی و تشخیص صحیح بیماری فرد در دایره شایستگی‌های اخلاقی قرار می‌گیرد تا این مهم برای بخش شایستگی پزشکی یک فرد تعریف شود.

در عرصه بین‌المللی، هر چند تعاریف، مولفه‌ها و دسته‌بندی‌های مختلف ارائه شده است، اکثر تحقیقات از بین مولفه‌های شایستگی ۴ مولفه اصلی شامل مولفه دانش، مولفه مهارت، مولفه توانایی و مولفه انگیزه را نام می‌برند.

در ایران، طبق تعریف شورای انقلاب فرهنگی، شایستگی دارای ۴ مولفه اصلی نگرشی (انگیزشی)، توانایی ذهنی، دانش کاربردی و مهارت عملی است.

فلذا همان گونه که خبرگان آموزش عالی پزشکی کشور نیز بارها تاکید نموده‌اند، با توجه به کاستی‌های فراوان برنامه‌های آموزشی در دوره‌های مختلف و در تمامی سطوح آن، اکثر برنامه‌های آموزشی رشته‌های پزشکی نیازمند بازنویسی و اصلاح هستند و این اصلاح به‌خصوص در کریکولوم‌های آموزشی با رویکرد شایستگی و بر حسب نیازهای جامعه با رویکرد اسلامی- ایرانی باید مورد توجه و تاکید ویژه قرار گیرد.

تشکر و قدردانی: از تمامی اساتید و همکاران که در انجام این پژوهش همکاری داشتند، سپاسگزاریم.

تأییدیه اخلاقی: موردی از سوی نویسندگان بیان نشده است.

تعارض منافع: تعارض منافی وجود ندارد.

سهم نویسندگان: زهرا نقی‌زاده موعاری (نویسنده اول)، نگارنده مقاله/پژوهشگر اصلی (۴۰٪)؛ نجمه کاظمی (نویسنده دوم)، نگارنده مقاله/پژوهشگر اصلی (۴۰٪)؛ عباس عباس‌پور (نویسنده سوم)، روش‌شناس/پژوهشگر کمکی (۱۰٪)؛ مهدی فیض (نویسنده چهارم)، روش‌شناس/پژوهشگر کمکی (۱۰٪)

منابع مالی: منابع مالی این پژوهش توسط جهاد دانشگاهی تامین شده است.

منابع

- 1- Arman M, Khosravi M. Validating competency based approach to human resource training. Manag Stud Dev Evol. 2013;22(71):49-73. [Persian]
- 2- Hadizadeh F, Yazdani S, Ferdosi M, Haghdoost AA, Rashidian A, Hadadgar A, et al. The first national Olympiad on reasoning and decision making in health

25- Nasrollahi M, Khorshidi A, Khosravi AK. Identifying the competency components of managers and staff of Islamic Azad University, Tehran South Branch. *Quantitative Stud Manag.* 2016;7(1):171-91. [Persian]

26- Feiz M, Bahadorinejad M. A professional competency model for graduates of engineering colleges in Iran (case study: graduates of sharif university of technology). *Iran J Eng Educ.* 2010;12(46):37-68. [Persian]

22- Makarem Shirazi N. The ideal commentary (Tafsir Nemooneh). 14th Volume. 1st Edition. Tehran: Dar al-Kotob al-Islamiyeh; 2010. [Persian]

23- Moin A, Anbari Akmal K. The Patient-Physician Communication. *Daneshvar Med.* 2010;17(85):71-80. [Persian]

24- Oxford Dictionary. London: Oxford University press; 2005.